

Відображення в обліку формування та використання резервного капіталу

Тесленко Т.І.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри бухгалтерського обліку
Університету Державної фіскальної служби України

У статті розглянуто питання відображення в обліку формування та використання резервного капіталу. Надано характеристику резервного капіталу як складової власного капіталу з точки зору вітчизняної та світової облікової практики, розглянуто його функції. Зауважено, що під час відображення в обліку формування резервного капіталу він має суто розрахунковий характер, не забезпечений активами. Надано пропозиції щодо відображення в бухгалтерському обліку фактичного розміру резервного капіталу, забезпеченого відповідними активами, та його використання.

Ключові слова: власний капітал, нерозподілений прибуток, резервний капітал, формування, використання, облік.

Тесленко Т.И. ОТРАЖЕНИЕ В УЧЕТЕ ФОРМИРОВАНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ РЕЗЕРВНОГО КАПИТАЛА

В статье рассмотрены вопросы отражения в учете формирования и использования резервного капитала. Предоставлена характеристика резервного капитала как составляющей собственного капитала с точки зрения отечественной и мировой учетной практики, рассмотрены его функций. Замечено, что при отражении в учете формирования резервного капитала он носит чисто расчетный характер, не обеспеченный активами. Предоставлены рекомендации относительно отражения в бухгалтерском учете фактического размера резервного капитала, обеспеченного соответствующими активами, и его использования.

Ключевые слова: собственный капитал, нераспределенная прибыль, резервный капитал, формирование, использование, учет.

Teslenko T.I. ACCOUNTING FOR THE FORMATION AND USE OF RESERVE CAPITAL

The article discusses issues regarding the accounting for the formation and use of reserve capital. The characteristic of the reserve capital as a component of equity capital from the point of view of domestic and global accounting practices and examines its functions. Observed that the accounting for the formation of reserve capital, it is purely calculated in nature unsecured assets. The article provides recommendations regarding the accounting of the actual amount of reserve capital, provided the relevant assets, and its use.

Keywords: own capital, retained profit, reserve capital, forming, use, accounting.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасних умовах господарювання діяльність вітчизняних підприємств схильна до впливу різноманітних комерційних ризиків, які виникають у взаєминах з партнерами, інвесторами, контрагентами тощо. Ризики можуть виникати в результаті впливу факторів, що не залежать від конкретного економічного суб'єкта, наприклад в результаті впливу політичних, економічних і суспільних подій або прийняття рішень інвесторів. Причинами виникнення ризиків можуть також стати й індивідуальні чинники, властиві будь-якому економічному суб'єкту та визначені сферою його діяльності.

Необхідною умовою успішної діяльності як окремих економічних суб'єктів, так і економіки України загалом є перш за все пошук ефективних механізмів стабілізації зовнішніх та внутрішніх умов діяльності підприємств

шляхом створення дієвої системи їх страхування від непередбачених ситуацій, виробничих та фінансових ризиків, неплатоспроможності дебіторів.

Одним з найбільш ефективних механізмів захисту від ризиків є створення підприємствами резервної системи як комплексу, що включає статутні та оціночні резерви, резерви майбутніх витрат, а також забезпечує сталий розвиток економічних суб'єктів завдяки підвищенню їх супротиву негативним зовнішнім впливам.

У зв'язку з цим власні резерви, що формуються підприємствами як гарантія захисту інтересів не тільки кредиторів, але й власників підприємства, набувають особливого значення. До таких резервів, які створюють вітчизняні підприємства, належить резервний капітал, який є складовою власного капіталу підприємства. Контроль за форму-

ванням та використанням власного капіталу, зокрема резервного капіталу, здійснюється в системі бухгалтерського обліку. Достовірність інформації щодо наявності та розміру резервного капіталу впливає на прийняття управлінських рішень користувачів бухгалтерської інформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання економічної сутності резервного капіталу підприємства, його формування та використання, а також відображення в обліку є дискусійним і посідає значне місце в працях таких науковців, як, зокрема, І.А. Бланк, Ф.Ф. Бутинець, Н.М. Воськало, В.І. Воськало, І.В. Капля, М.О. Козлова, О.П. Левченко.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Оскільки думки науковців є різними, а кожна з них має право на існування, тема економічної сутності та обліку резервного капіталу є актуальною та вимагає подальших досліджень.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є розгляд питань відображення в обліку формування та використання резервного капіталу. Завдання статті передбачають надання характеристики резервного капіталу як складової власного капіталу з точки зору вітчизняної та світової облікової практики, розгляд його функцій на підприємстві та надання пропозицій щодо відображення в бухгалтерському обліку фактичного розміру резервного капіталу, забезпеченого відповідними активами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Резервний капітал є складовою власного капіталу підприємства. Власний капітал підприємства може утворюватись під час створення підприємства та в процесі його діяльності. Залежно від джерела формування власний капітал підприємства можна поділити на такі дві групи: вкладений капітал і накопичений капітал. Вкладений капітал утворюється в момент створення підприємства, а накопичений формується вже в процесі діяльності підприємства. Резервний капітал належить до групи накопиченого капіталу.

Поняття та механізм формування резервного капіталу розкриваються різними нормативно-правовими документами та залежать від організаційно-правової форми суб'єкта господарювання. Адже останні у своїй фінансово-господарській діяльності керуються Законом України «Про господарські товариства» [9], а акціонерні товариства, крім того, зобов'язані дотримуватися вимог норм Закону України «Про акціонерні товариства» [7].

В економічній літературі резерви підприємства прийнято класифікувати за такими ознаками, як джерела формування, спосіб відображення у звітності, обов'язковість створення.

За джерелами формування резерви поділяють на:

- капітальні резерви (формується за рахунок коштів власників та інших осіб, відображаються за статтями «Додатковий вкладений капітал» та «Інший додатковий капітал»);
- резервний капітал (сформований за рахунок чистого прибутку підприємства (резервний капітал у вузькому розумінні));
- резерви, які створюються за рахунок збільшення витрат підприємства.

За способом відображення у звітності резерви поділяють на відкриті та приховані. Відкриті резерви можуть бути засвідчені в балансі за статтями «Додатковий капітал» та «Резервний капітал», а приховані резерви жодним чином не відображаються в балансі.

За обов'язковістю створення виокремлюють обов'язкові та необов'язкові резерви. Створення перших регламентується чинними нормативними актами. Останні ж формується з ініціативи менеджменту підприємства та його власників. До обов'язкових резервів належать резерв сумнівних боргів та резервний капітал.

Порядок створення резервного капіталу на підприємстві регулюється Законом України «Про господарські товариства» [9] (стаття 14), де зазначається, що у товаристві створюється резервний (страховий) фонд у розмірі, встановленому установчими документами, але не менше 25 відсотків статутного (вкладеного) капіталу, а також інші фонди, передбачені законодавством України або установчими документами товариства. Цим же Законом встановлено мінімальний розмір резервного капіталу, а саме 25 відсотків від статутного капіталу, та розмір щорічних відрахувань до резервного капіталу, а саме 5 відсотків від суми чистого прибутку.

Також згадка про резервний капітал є в Законі України «Про акціонерні товариства» [7] (стаття 19), згідно з яким резервний капітал акціонерного товариства формується в розмірі не менше 15 відсотків статутного капіталу товариства шляхом щорічних відрахувань від чистого прибутку товариства або за рахунок нерозподіленого прибутку. До досягнення встановленого статутом розміру резервного капіталу розмір щорічних відрахувань не може бути менше 5 відсотків суми чистого

прибутку товариства за рік. Порядок формування та мінімальний розмір резервного капіталу товариств узагальнено в табл. 1.

Крім законодавчого регулювання розміру резервного капіталу, відбувається вплив інших факторів, як зовнішніх, так і внутрішніх, що узагальнено на рис. 1 [11].

Резервний капітал в акціонерному товаристві створюється для покриття збитків товариства, а також для виплати дивідендів за привілейованими акціями. Законами можуть бути додатково передбачені також інші напрями використання резервного капіталу.

Тобто головною метою створення резервного капіталу є формування резерву, який спрямовується на покриття збитків, погашення боргів у разі ліквідації підприємства та на виплату дивідендів за привілейованими акціями за умов відсутності та/або недостатності прибутку. Крім цього, зовнішніми користувачами фінансової звітності підприємства розмір резервного капіталу, відображений у такій звітності, розглядається як запас фінансової міцності підприємства.

Отже, з вищенаведеного можна виділити такі функції резервного капіталу:

Рис. 1. Фактори, що впливають на розмір резервного капіталу [11]

Таблиця 1

Мінімальний розмір резервного капіталу та відрахувань до нього за різних організаційно-правових форм господарювання

Організаційно-правова форма підприємства	Порядок формування резервного капіталу	Величина мінімального розміру резервного капіталу, %	Мінімальна частка, яку необхідно вносити до резервного капіталу, %
Акціонерні товариства (публічні акціонерні товариства та приватні акціонерні товариства)	За рахунок чистого прибутку чи реінвестованих дивідендів	15% зареєстрованого капіталу	не менше 5% суми чистого прибутку товариства
Товариство з обмеженою та додатковою відповідальністю		25% зареєстрованого капіталу	

- захисна (страхувальна) функція;
- забезпечувальна функція;
- інформаційна функція.

Недостатній розмір резервного капіталу свідчить про його використання на покриття збитків підприємства або про недостатність прибутку, який є джерелом формування резервного капіталу.

Щодо облікового аспекту, то у світовій практиці поняття «капітал» визначається як різниця між активами та зобов'язаннями підприємства. У вітчизняній обліковій практиці, згідно з НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [6], власний капітал – частина в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань. Загалом така послідовність відповідає МСФЗ [5], оскільки, згідно з пунктом 4.4 Концептуальної основи [3], капітал визначається як частка в активах підприємства, яка залишається після того, як будуть погашені всі його зобов'язання. Проте, на відміну від П(С)БО, міжнародні стандарти трактують власний капітал як чистий капітал або чисті активи суб'єкта господарювання, адже вони є базовим джерелом фінансування.

Згідно з Концептуальною основою [3] (пункти 4.20–4.23) до складу власного капіталу включаються кошти, внесені акціонерами (зареєстрований капітал); нерозподілений прибуток; резерви, які відображають асигнування нерозподіленого прибутку. Щодо резервів, то в міжнародній практиці виділяють нормативні резерви, тобто передбачені законодавством (в Україні таким є, наприклад, резервний капітал), та ненормативні (створені на основі рішення власників підприємства, наприклад фонди соціального чи виробничого розвитку підприємства); резерви, які відображають коригування збереження капіталу (до них можуть належати суми дооцінок або сума емісійного доходу).

У П(С)БО не наводиться визначення резервного капіталу, таке визначення наведено в Методичних рекомендаціях щодо заповнення форм фінансової звітності [4] та в Інструкції про застосування Плану рахун-

ків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [1].

Так, згідно з Методичними рекомендаціями щодо заповнення форм фінансової звітності [4] (пункт 2.43), у статті «Резервний капітал» наводиться сума резервів, створених відповідно до чинного законодавства або установчих документів за рахунок нерозподіленого прибутку підприємства. В Інструкції [1] наводиться аналогічне визначення резервного капіталу. Так, згідно з Інструкцією [1], рахунок 43 «Резервний капітал» призначено для узагальнення інформації про стан та рух резервного капіталу підприємства, створеного відповідно до чинного законодавства та установчих документів за рахунок нерозподіленого прибутку.

За кредитом рахунку 43 «Резервний капітал» відображається створення резервів, за дебетом – їх використання. Сальдо цього рахунку відображає залишок резервного капіталу на кінець звітного періоду. Аналітичний облік резервного капіталу ведеться за його видами та напрямками використання. Кореспонденція рахунку 43 «Резервний капітал» за Інструкцією [1] наведена в табл. 2.

Виходячи з вищенаведеної кореспонденції рахунку 43 «Резервний капітал», можемо сказати, що він створюється і збільшується за рахунок прибутку та додаткового капіталу, а використовується на поповнення зареєстрованого капіталу, покриття збитків та для розрахунків з учасниками.

Якщо дослівно перекласти слово «резерв» (з французької мови “reserve”, від латинської “reservo” – «зберігаю»), то це означає запас чогось на випадок необхідності; джерело, звідки беруться нові засоби, сили [10]. Звідси виникає питання про те, де беруться кошти для покриття збитків, збільшення зареєстрованого капіталу та виплати дивідендів акціонерам за привілейованими акціями в разі відсутності прибутку.

Щорічне відрахування прибутку до резервного капіталу здійснюється підприємствами суто у вигляді розрахунку, тобто має тео-

Таблиця 2

Кореспонденція рахунку 43 «Резервний капітал»

Кореспонденція рахунку			
за дебетом з кредитом рахунків		за кредитом з дебетом рахунків	
40	Зареєстрований (пайовий) капітал	42	Додатковий капітал
44	Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)	44	Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)
67	Розрахунки з учасниками		

ретичний характер, а не практичний [2]. Оскільки резервний капітал виконує роль внутрішнього страхового фонду підприємства, на нашу думку, він повинен бути підтверджений активами у вигляді грошових коштів або їх еквівалентів.

Існують пропозиції щодо розміщення коштів, спрямованих на створення резервного капіталу, на депозитних рахунках, як поточних, так і довгострокових [2], з відображенням цих операцій на рахунках 18 «Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи» та 313 «Інші рахунки в банках» в національній валюті. Таке розміщення коштів, спрямованих на формування резервного капіталу, буде приносити підприємству дохід у вигляді відсотків по депозитах. Також вважаємо доцільним розміщувати кошти, спрямовані на формування резервного капіталу у цінних паперах інших підприємств, що також буде приносити підприємству дохід у вигляді відсотків та позитивної різниці між вартістю їх придбання та реалізації.

Кореспонденція рахунків щодо формування резервного капіталу, розміщення коштів, спрямованих на його створення, а також їх використання наведена в табл. 3.

За наведеною кореспонденцією рахунків відображено формування резервного капіталу під час одержання позитивного фінансового результату (прибутку) та розміщення спрямованих на його створення грошових коштів на депозитних рахунках та в цінних паперах інших підприємств (операції № 1–5).

В господарських операціях № 6–12 наведено кореспонденцію рахунків з нарахування дивідендів за привілейованими акціями в разі одержання негативного фінансового результату (збитку). Використання резервного капіталу на покриття збитків та поповнення статутного капіталу за рахунок резервного капіталу наведено кореспонденції рахунків за господарськими операціями № 13–15.

Висновки з цього дослідження. Отже, резервний капітал є страховим фондом підприємства, оскільки призначений для покриття збитків підприємства, а в разі отримання збитку використовується для виплати дивідендів за привілейованими акціями. Тобто цей вид власного капіталу повинен мати грошове забезпечення. Сьогодні під час відображення інформації в бухгалтерському обліку щодо формування резервного капіталу така інформація має суто теоретичний характер. Тобто

Таблиця 3

Облік формування та використання резервного капіталу

№	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків	
		Дт	Кт
1	Одержано прибуток	79	441
2	Спрямовано на формування резервного капіталу	443	43
3	З поточного рахунку в банку кошти, призначені для створення резервного капіталу, спрямовані на депозитний рахунок	184,313	311
4	Розміщені кошти, призначені для створення резервного капіталу, у цінних паперах інших підприємств	14,35	311
5	Нараховані відсотки по депозиту/цінних паперах	373	732
6	Одержано збиток	442	79
7	Нараховані дивіденди за привілейованими акціями за рахунок резервного капіталу	43	67
8	Перераховані грошові кошти з депозитного рахунку на поточний рахунок по закінченню строку дії договору	311	184,313
9	Викуплені у підприємства цінні папери емітентом	311	14,35
10	Реалізовані цінні папери іншому підприємству	311	741
11	Списана собівартість реалізованих цінних паперів	971	14,35
12	Виплачені дивіденди акціонерам за привілейованими акціями	67	311
13	Покриті збитки за рахунок резервного капіталу	43	442
14	Спрямована частина резервного капіталу на збільшення зареєстрованого капіталу	43	40
15	Кошти з депозитного рахунку перераховані на поточний рахунок по закінченню строку дії договору в сумі, необхідній для покриття збитків або поповнення зареєстрованого капіталу	311	184,313

шляхом математичних розрахунків визначається сума прибутку, яка буде спрямована на збільшення резервного капіталу, і відображається відповідною бухгалтерською проводкою. Вважаємо доцільним розміщувати кошти в межах визначеної суми прибутку, спрямованої на створення резервного капіталу, на депозитних рахунках та в цінних паперах інших підприємств. Це дасть підприємству можливість

заощадити грошові кошти на випадок покриття збитків та виплати дивідендів за привілейованими акціями за рахунок резервного капіталу. Крім того, підприємство отримує дохід у вигляді відсотків по депозитах та фінансових інвестиціях. Відповідно, такі господарські операції знайдуть відображення в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності підприємства, що буде корисним для користувачів інформації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: затв. Наказом Міністерства фінансів України від 30 листопада 1999 р. № 291 (із змінами) // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>.
2. Коваль Л.В. Резервний капітал як внутрішній страховий фонд підприємства: формування та облік. Економічні науки. Сер.: Економіка та менеджмент. 2012. Вип. 9 (2). С. 193–198. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnem_2012_9%282%29_30.
3. Концептуальна основа фінансової звітності // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_009.
4. Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності, затв. Наказом Міністерства фінансів України від 28 березня 2013 р. № 433. // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.golovbukh.ua/regulations/1521/8199/8200/461791>.
5. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://www.minfin.gov.ua/file/link/364291/file/IFRS13.pdf>.
6. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затв. Наказом Міністерства фінансів України від 7 лютого 2013 р. № 73 (із змінами) // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.
7. Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008 р. № 514-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/514-17>.
8. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16 липня 1999 р. № 996-XIV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/996-14>.
9. Про господарські товариства: Закон України від 19 вересня 1991 р. № 1576-XII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>.
10. Словарь экономических терминов // Banks.md. URL: <http://glossary.banks.md>.
11. Цюцяк І.Л. Економіко-правовий аспект обліку резервного капіталу в системі управління. Облік і фінанси АПК: бухгалтерський портал. URL: <http://magazine.faaf.org.ua/ekonomiko-pravoviy-aspekt-obliku-rezervnogo-kapitalu-v-sistemi-upravlinnya.html>.

REFERENCES:

1. Instruktsiia pro zastosuvannia Planu rakhunkiv bukhhalterskoho obliku aktyviv, kapitalu, zoboviazan i hospodarskykh operatsii pidpriemstv i orhanizatsii: zatv. nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy vid 30.11.99 № 291 (iz zminamy) // Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" / VR Ukrainy. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>.
2. Koval L.V. Rezervnyi kapital yak vnutrishnii strakhovyi fond pidpriemstva: formuvannia ta oblik / L.V. Koval // Ekonomichni nauky. Ser.: Ekonomika ta menedzhment. – 2012. – Vyp. 9 (2). – S. 193–198. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnem_2012_9%282%29_30.
3. Kontseptualna osnova finansovoi zvitnosti // Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" / VR Ukrainy. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_009.
4. Metodychni rekomendatsii shchodo zapovnennia form finansovoi zvitnosti, zavt. nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy vid 28.03.2013 r. № 433. // Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" / VR Ukrainy. URL: <http://zakon.golovbukh.ua/regulations/1521/8199/8200/461791>.
5. Mizhnarodni standarty bukhhalterskoho obliku // Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" / VR Ukrainy. URL: <http://www.minfin.gov.ua/file/link/364291/file/IFRS13.pdf>.

6. Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 1 "Zahalni vymohy do finansovoi zvitnosti", zatv. Nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy vid 07.02.2013 r. № 73 (iz zminamy) // Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" / VR Ukrainy. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.
7. Pro aktsionerni tovarystva: Zakon Ukrainy vid 17.09.2008 № 514-VI // Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" / VR Ukrainy. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/514-17>.
8. Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 16.07.1999 № 996-XIV // Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" / VR Ukrainy. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/996-14>.
9. Pro hospodarski tovarystva: Zakon Ukrainy vid 19.09.1991 № 1576-XII // Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" / VR Ukrainy. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>.
10. Slovar' ekonomycheskyh termynov // Banks.md. URL: <http://glossary.banks.md>.
11. Tsiutsiak I.L. Ekonomiko-pravovyi aspekt obliku rezervnogo kapitalu v systemi upravlinnia / I.L. Tsiutsiak. // Oblik i finansy APK: bukhhalterskyi portal. URL: <http://magazine.faaf.org.ua/ekonomiko-pravoviy-aspekt-obliku-rezervnogo-kapitalu-v-sistemi-upravlinnya.html>.